

Հիմնադիր – Founder – Учредитель:
ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ (ԵՊՀ)
YEREVAN STATE UNIVERSITY (YSU)
ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ (ЕГУ)
www.y-su.am

Հրատարակիչ – Publisher - Издатель:
ԱՐՑԱԽԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ ՄԻՎՎՈՐՈՒՄ (ԱԵԳՄՄ)
UNION OF YOUNG SCIENTISTS AND SPECIALISTS OF ARTSAKH (UYSSA)
ОБЪЕДИНЕНИЕ МОЛОДЫХ УЧЁНЫХ И СПЕЦИАЛИСТОВ АРЦАХА (ОМУСА)
www.aegmm.org

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՑԱԽ
SCIENTIFIC ARTSAKH
НАУЧНЫЙ АРЦАХ

№ 1(2), 2019

«Գիտական Արցախ» պարբերականն ընդգրկված է Հայաստանի Հանրապետության Բարձրագույն որակավորման կոմիտեի (ՀՀ ԲՈԿ) սահմանած դոկտորական և թեկնածուական ատենախոսությունների հիմնական արդյունքների ու դրույթների հրատարակման համար ընդունելի գիտական պարբերականների ցանկում:

The «Scientific Artsakh» journal is included in the list of scientific periodicals acceptable for publication of the main results and provisions of doctoral and candidate theses established by the Higher Attestation Committee of the Republic of Armenia (HAC RA).

Журнал «Научный Арцах» включен в список научных периодических изданий, приемлемых для публикации основных результатов и положений докторских и кандидатских диссертаций, установленных Высшим аттестационным комитетом Республики Армения (ВАК РА).

ԱԵԳՄՄ – UYSSA – ОМУСА
ԵՐԵՎԱՆ – YEREVAN – ЕРЕВАН
2019

Հրատարակության է երաշխավորվել Երևանի պետական համալսարանի գիտական խորհրդի որոշմամբ

Рекомендовано к публикации решением ученого совета Ереванского государственного университета

Recommended for Publication by the Yerevan State University Academic Council Decision

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՐԴ

Լախագահ՝ Արամ ՄԻՄՆՅԱՆ ԵՊՀ հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտի տնօրեն, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գլխավոր խմբագիր՝ Ավետիք ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ
Գլխավոր խմբագրի տեղակալ՝ Թեհմինա ՍԱՐՈՒԹՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ

Անդամներ՝

Արծրուն ԱՎԱԳՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Հրանտ ԱՎԱՆԵՍՅԱՆ, հոգեբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Դավիթ ԲԱԲԱՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
Վահրամ ԲԱԼԱՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Խաչիկ ԳԱԼՍՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
Զուլիետա ԳՅՈՒԼԱՍԻՐՅԱՆ, մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Վլադիսլավ ԳՐՈՒԶՆԵՎ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Կոստրոմա, ՌԴ)
Գևորգ ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Արման ԵՂԻՎԱԶՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
Մարել ԺԵՅՄՈ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Օլշտին, Լեհաստան)
Վալենտինա ԼԱՊԵՎԱ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Մոսկվա, ՌԴ)
Օտտո ԼՈՒԽՏԵՐՅԱՆԴՏ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Համբուրգ, Գերմանիա)
Նազիկ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Սուշել ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Գագիկ ԴԱԶԻՆՅԱՆ, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Վշոտ ՍԱՐԿՈՍՅԱՆ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
Էդիկ ՄԻՆԱՍՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Կարին ՆԵՐՍԻՍՅԱՆ, տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ
Հայկ ՍԱՐԳՍՅԱՆ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
Յուրի ՍՈՒՎԱՐՅԱՆ, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
Մաքսիմ ՎԱՍԿՈՎ, սոցիոլոգիական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Դոնի Ռոստով, ՌԴ)
Գարիկ ԲԵՌՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Տիգրան ԶՈՂԱՐՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գիտական Արցախ, № 1(2), 2019, Երևան, ԱԵԳՄՄ հրատ., 2019, 480 էջ:
Scientific Artsakh, № 1(2), 2019, Yerevan, UYSSA publ., 2019, 480 pages.
Научный Арцах, № 1(2), 2019, Ереван, Изд. ОМУСА, 2019, 480 страниц.

«Գիտական Արցախ» պարբերականի 2019թ. 1-ին համարում տեղ են գտել հասարակական գիտությունների արդի հիմնախնդիրների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետությունը, Արցախի Հանրապետությունը, Բելառուսի Հանրապետությունը, Իրանի Իսլամական Հանրապետությունը, Լեհաստանը, Շվեյցարիան և Ռուսաստանի Դաշնությունը ներկայացնող 50 անվանի ու երիտասարդ գիտնականների աշխատանքները:

In the first issue of the «Scientific Artsakh» journal in 2019 the works on topical issues of social sciences by 50 well-known and young scientists representing Republic of Armenia, Republic of Artsakh, Republic of Belarus, the Islamic Republic of Iran, Poland, Switzerland and the Russian Federation are published.

В первом номере за 2019-ый год журнала «Научный Арцах» опубликованы работы по актуальным проблемам общественных наук, авторами которых являются 50 известные и молодые ученые, представляющие Республику Армения, Республику Арцах, Республику Беларусь, Исламскую Республику Иран, Польшу, Швейцарию и Российскую Федерацию.

EDITORIAL COUNCIL

Chairman: Aram SIMONYAN, Director of Institute for Armenian Studies of YSU, NAS RA Associate Member, Doctor of History, Professor

Editor-in-Chief: Avetik HARUTYUNYAN, Ph.D in Law, Associate Professor

Deputy Editor-in-Chief: Tehmina MARUTYAN, Ph.D in Philology, Associate Professor

Members:

Artsrun AVAGYAN, Doctor of Philology, Professor

Hrant AVANESYAN, Doctor of Psychology, Professor

David BABAYAN, Doctor of History, Associate Professor

Vahram BALAYAN, Doctor of History, Professor

Gevorg DANIELYAN, Doctor of Law, Professor

Khachik GALSTYAN, Doctor of Political Sciences, Associate Professor

Gagik GHAZINYAN, Academician of NAS RA, Doctor of Law, Professor

Vladislav GRUZDEV, Doctor of Law, Professor (Kostroma, Russia)

Julietta GYULAMIRYAN, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Nazik HARUTYUNYAN, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Moushegh HOVSEPYAN, Doctor of Philology, Professor

Garik KERYAN, Doctor of Political Sciences, Professor

Tigran KOCHARYAN, Doctor of Political Sciences, Professor

Valentina LAPAEVA, Doctor of Law, Professor (Moscow, Russia)

Otto LUCHTERHANDT, Doctor of Law, Professor (Hamburg, Germany)

Ashot MARKOSYAN, Doctor of Economic Sciences, Professor

Edik MINASYAN, Doctor of History, Professor

Karen NERSISYAN, Ph.D in Economic Sciences, Associate Professor

Hayk SARGSYAN, Doctor of Economic Sciences, Professor

Yuri SUVARYAN, Academician of NAS RA, Doctor of Economic Sciences, Professor

Maksim VASKOV, Doctor of Sociology, Professor (Rostov-on-Don, Russia)

Arman YEGHIAZARYAN, Doctor of History, Associate Professor

Marek ZEJMO, Doctor of Political Sciences, Professor (Olsztyn, Poland)

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Председатель: Арам СИМОНЯН, директор Института арменоведческих исследований ЕГУ, член-корреспондент НАН Республики Армения, доктор исторических наук, профессор

Главный редактор: Аветик АРУТЮНЯН, кандидат юридических наук, доцент

Заместитель главного редактора: Теймина МАРУТЯН, кандидат филологических наук, доцент

Члены:

Арцрун АВАГЯН, доктор филологических наук, профессор

Грант АВАНЕСЯН, доктор психологических наук, профессор

Назик АРУТЮНЯН, доктор педагогических наук, профессор

Давид БАБАЯН, доктор исторических наук, доцент

Ваграм БАЛАЯН, доктор исторических наук, профессор

Максим ВАСЬКОВ, доктор социологических наук, профессор (Ростов-на-Дону, Россия)

Хачик ГАЛСТЯН, доктор политических наук, доцент

Владислав ГРУЗДЕВ, доктор юридических наук, профессор (Кострома, Россия)

Джюльетта ГЮЛАМИРЯН, доктор педагогических наук, профессор

Геворг ДАНИЕЛЯН, доктор юридических наук, профессор

Арман ЕГИАЗАРЯН, доктор исторических наук, доцент

Мареk ЖЕЙМО, доктор политических наук, профессор (Ольштын, Польша)

Гарик КАЗИНЯН, академик НАН РА, доктор юридических наук, профессор

Гарик КЕРЯН, доктор политических наук, профессор

Тигран КОЧАРЯН, доктор политических наук, профессор

Валентина ЛАПАЕВА, доктор юридических наук, профессор (Москва, Россия)

Отто ЛЮХТЕРХАНДТ, доктор юридических наук, профессор (Гамбург, Германия)

Ашот МАРКОСЯН, доктор экономических наук, профессор

Эдик МИНАСЯН, доктор исторических наук, профессор

Карен НЕРСИСЯН, кандидат экономических наук, доцент

Мушег ОВСЕПЯН, доктор филологических наук, профессор

Гайк САРГСЯН, доктор экономических наук, профессор

Юрий СУВАРЯН, академик НАН РА, доктор экономических наук, профессор

Միլվա Մուրադյան. Ներգործական սեռի բայ-ստորոգյալների կապակցելիությունը տարբեր դասային խմբերի անուն-խնդիրների հետ.....335
Silva Muradyan. Relationship Possibilities of Transitive Verb-Pradicate with Noun-Objects of Various Class Groups

Сильва Мурадян. Сочетаемость возможности переходных предикативных глаголов с именными дополнениями различных классовых групп

Սիրանուշ Փարսադանյան. Հովհաննես Վանանդեցու «Կերակուր քահանայից» գործը.....343

Siranush Parsadanyan. «Kerakur Kahanayic» («Food For Priests») by Hovhannes Vanandetsi
Сирануш Парсаданян. Работа Ованеса Ванандеци «Пища для священников»

ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ, HISTORY, ИСТОРИЯ

Գրիգոր Բալասանյան. Խորհրդային Ռուսաստանում հայառի գրասեյակների գործունեության պատմությունից (1923-1927թթ.).....350

Grigor Balasanyan. From The History Of Armentrade Branches' Activities In Soviet Russia 1923-1927yy

Григор Баласанян. Из истории деятельности отделений Арменторга в Советской России (1923-1927 гг.)

Արման Եղիազարյան. Սոցիալ-դեմոկրատ հնչական կուսակցության գործունեության հիմնական ուղղությունները 1920-1930-ական թթ.....359

Arman Yeghiazaryan. The Main Activity Directions of the Social Democrat Hunchakian Party in the 1920-1930s

Арман Егиазарян. Основные направления деятельности Социал-демократической Гнчакской партии в 1920-1930-х годах

Մելիք Հովսեփյան. Սփյուռքահայության հետ մշակութային կապի կոմիտեն և եգիպտահայ համայնքը 1964-1985թթ.....372

Melik Hovsepyan. The Committee for Cultural Relations With Armenians of the Diaspora and the Armenian Community of Egypt in 1964-1985

Мелик Овсепян. Комитет по культурным связям с армянами диаспоры и армянская община Египта в 1964-1985 годах

Սերգեյ Մանվելյան. Հայկական հարցի վերաբացումը. հայկական բարենորոգումների ծրագիրը Հովհաննես Արշարունի պատրիարքի օրոք (1911-1913թթ.).....382

Sergey Manvelyan. Evolution of Armenian Issue: Armenian Reforms Program During the Terms of Patriarch Hovhannes Arsharuni (1911-1913)

Сергей Манвелян. Развитие Армянского вопроса: программа армянских реформ при патриархе Ованесе Аршаруни (1911-1913 гг.)

ՄՓՅՈՒՌԱՅԱՅՈՒԹՅԱՆ ՀԵՏ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԿԱՊԻ ԿՈՄԻՏԵՆ ԵՎ ԵԳԻՊՏԱՅԱՅ ՀԱՄԱՅՆԸ 1964-1985 ԹԹ.* 702

ՀՏԴ 93/94(479.25+620)

ՄԵԼԻԷ ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ

*Երևանի պետական համալսարանի պատմության ֆակուլտետի
սփյուռքագիտության ամբիոնի ասպիրանտ,
ք.Երևան, Հայաստանի Հանրապետություն
melik13@mail.ru*

Հոդվածի նպատակը Սփյուռքահայության հետ մշակութային կապի կոմիտեի և Եգիպտոսի հայ համայնքի համագործակցության լուսաբանումն է 1964-1985թթ.-ին: Խնդիր է դրված բացահայտելու ու ներկայացնելու Կոմիտեի ու Եգիպտոսի հայ համայնքի համագործակցության ամբողջ դաշտը:

Պատմական-քննական մեթոդը հետազոտության հիմնական եղանակն է: Այն օգտագործվել է աղբյուրներից (արխիվային նյութեր) վստահելի տեղեկություններ բաղելու, պատմական փաստերի ու իրադարձությունների հստակեցման համար:

Հոդվածում ներկայացվում են Կոմիտեի ու Եգիպտոսի համայնքի համագործակցության տարբեր ուղղությունները, ձեռք բերված արդյունքները: Արխիվային փաստաթղթերի հիման վրա ներկայացված են նաև համայնքում տիրող իրավիճակը, բարդությունները և Կոմիտեի կողմից իրականացվող քայլերը՝ դրանք հաղթահարելու ուղղությամբ: Փաստվում է այն իրողությունը, որ Եգիպտոսի հայ համայնքը գտնվում էր Խորհրդային Հայաստանի ղեկավարության ուշադրության կենտրոնում, որի արդյունքում վերջինիս ներկայացուցիչները այցելում էին Կահիրե ու Ալեքսանդրիա: Հիմնավորվում է, որ Կոմիտեի գործունեությունը պայմանավորված է Եգիպտոսի հայ համայնքի տարբեր խնդիրների (հայապահպանություն, հայրենադարձություն և այլն) լուծմանը:

Բանալի բառեր՝ Եգիպտոսի համայնք, Կոմիտե, ծրագիր, սփյուռքահայություն, կազմակերպություն, գործիչ, այցելել, համագործակցել, հանդիպում, հավաք, համաժողով:

Սփյուռքահայության հետ մշակութային կապի կոմիտեի ստեղծումը ու Եգիպտոսի հայկական համայնքը: Սփյուռքահայության հետ մշակութային կապի կոմիտեն (այսուհետև՝ Կոմիտե) ստեղծվել է 1964թ.-ին՝ սփյուռքահայության հետ կապերը զարգացնելու, սփյուռքում Խորհրդային Հայաստանի նկատմամբ հայրենասիրություն սերմանելու և փոխադարձ ճանաչողությունը խորացնելու նպատակներով⁷⁰³:

Սփյուռքահայության հետ մշակութային կապի կոմիտեի գործակցությունը Եգիպտոսի հայ համայնքի հետ 1964-1985թթ.-ին. ընթանում էր Կոմիտեի գործունեության բոլոր ուղղություններով (հասարակական, մշակութային, կրթական և այլն): Եգիպտոսի համայնքում Կոմիտեի հիմնական գործընկերները

* Հոդվածը ներկայացվել է 29.04.2019թ., գրախոսվել՝ 21.05.2019թ., տպագրության ընդունվել՝ 17.06.2019թ.:

⁷⁰² Հոդվածում լուսաբանված է Կոմիտեի և հորդանանահայ համայնքի համագործակցությունը Կոմիտեի նախագահ Վարդգես Համազասյանի ղեկավարման (1964-1985 թթ.) շրջանում:

⁷⁰³ Տե՛ս Հայաստանի ազգային արխիվ (այսուհետև՝ ՀԱՎ), ֆ. 875, ց. 1, գ. 2, թ. 1-3:

«առաջադիմական» կազմակերպություններն էին: Եգիպտահայ համայնքում պարբերաբար հյուրընկալվում էին հորհրդային Հայաստանի հասարակական, ինչպես նաև մշակույթի ու գիտության գործիչները: Խորհրդային Հայաստան էին այցելում համայնքի տարբեր կազմակերպությունների ներկայացուցիչները, երիտասարդներն իրենց հանգիստն էին անցկացնում հայրենիքում, իսկ ուսուցիչները մասնակցում էին ամենամյա վերապատրաստման դասընթացներին:

Եգիպտահայ համայնքի հետ Կոմիտեի աշխատանքները մշտապես խաթարվել են արաբա-իսրայելյան պարբերական պատերազմների պատճառով և լուսաբանման ենթակա ավելի քան 20 տարիների ընթացքում հաճախակի ընդհատվել: Հետևապես Կոմիտեի բազմաթիվ կարևոր գործեր եգիպտահայության առումով մնացել են անավարտ: Բայց դա չի խանգարել, որ Կոմիտեն ջանքեր ներդնի եգիպտոսի հայ համայնքին աջակցելու գործում:

Ինչպես և մնացած համայնքների հետ աշխատանքներում, Կոմիտեն իր ծրագրերը սկսեց եգիպտահայ համայնքի ուսումնասիրությամբ, որը հիմնականում վերաբերվում էր եգիպտահայերի թվաքանակին, համայնքում գործող կազմակերպություններին, տիրող իրավիճակին և այլն:

Եգիպտահայ համայնքն ըստ Կոմիտեի 1968թ.-ի տեղեկանքի: Եգիպտոսի՝ 1952թ.-ի հեղափոխությունից հետո իրականացրած մասնավոր սեփականության ազգայնացման ու արաբականացման քաղաքականության⁷⁰⁴, 1960թ.-ի օրենքով քաղաքացիություն չունեցողների աշխատանքի հնարավորությունների սահմանափակման, մահմեդականներին առավելություն տալու⁷⁰⁵ և 1961-1962թթ.-ին երկրի հարյուրավոր մեծահարուստների, այդ թվում նաև՝ հայերի ունեցվածքի բռնագրավման⁷⁰⁶ պատճառով բազմահազար հայեր գաղթեցին Եգիպտոսից: Միայն 1962-1964թթ.-ին արտագաղթել է 11 հազար եգիպտահայ⁷⁰⁷: Եթե 1960-ական թթ.-ի սկզբին եգիպտահայերի թիվը կազմում էր 45 հազար⁷⁰⁸, ապա 1968թ.-ի դրությամբ եգիպտահայության թիվը նվազել էր մինչև 20 հազար, որից 13 հազարը բնակվում էր Կահիրեում, իսկ 7 հազարը՝ Ալեքսանդրիայում⁷⁰⁹: Եգիպտահայոց առաջնորդական տեղապահ Չավեն Եպիսկոպոս Չինչինյանը 1971թ.-ի դրությամբ եգիպտահայերի թիվը հաշվում էր 15-20 հազար⁷¹⁰:

Կոմիտեն մինչև եգիպտահայ համայնքի հետ կապերի հաստատումը մանրամասնորեն ծանոթացավ համայնքում տիրող իրավիճակին: Ըստ 1946թ.-ին Եգիպտոսի իշխանության կողմից հավանության արժանացած հայկական թեմական կանոնադրության՝ եգիպտահայ թեմը բաժանված էր երկու մասի՝ Կահիրե ու

⁷⁰⁴ Տե՛ս «Ձահակիր», 22.07.1965:

⁷⁰⁵ Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 326, ց. 2, գ. 32, թ. 1-4:

⁷⁰⁶ Տե՛ս **Issawi Ch.**, Egypt in revolution: an economic analysis, London, 1963, p. 62. Տե՛ս նաև **Խաչատրյան Ա.**, 1952 թվականի հուլիսի 23-ի եգիպտական հեղափոխությունը և հայերը, «Կանթեղ» գիտական հոդվածների ժողովածու, 2008, թիվ 3, էջ 113:

⁷⁰⁷ Տե՛ս **Խաչատրյան Ա.**, 1952 թվականի հուլիսի 23-ի եգիպտական հեղափոխությունը և հայերը, էջ 114:

⁷⁰⁸ Տե՛ս **Գասպարյան Ա.**, Սփյուռքահայ գաղթօջախներն այսօր, Երևան, 1962, էջ 246:

⁷⁰⁹ Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 875, ց. 2, գ. 622, թ. 1:

⁷¹⁰ Տե՛ս «Արեւ», 11.01.1971: Տե՛ս նաև **Խաչատրյան Ա.**, Եգիպտահայ համայնքը 1970-1981 թվականներին, «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», 2008, թիվ 3, էջ 50: Տարբեր տվյալների համաձայն արդեն 1970 թ. եգիպտահայերի թիվը իջավ 12 հազարի, իսկ 1974 թ. մոտ 10 հազարի (տե՛ս «Հայ սփյուռք» հանրագիտարան, Երևան, 2003, էջ 154: Տե՛ս նաև **Մելքոնյան Է.**, Հայկական բարեգործական ընդհանուր միության պատմություն, Ե., 2005, էջ 454, **Հովյան Վ.**, Եգիպտոսի հայ համայնքը, «21-րդ դար» տեղեկատվական-վերլուծական հանդես, 2015 թիվ 3, էջ 89):

Ալեքսանդրիա կենտրոններով⁷¹¹: Համայնքային կյանքը կենտրոնացած էր Կահիրեի Սբ Գրիգոր Լուսավորիչ և Ալեքսանդրիայի Սբ Պողոս-Պետրոս եկեղեցիների շուրջ: Կահիրեում ու Ալեքսանդրիայում տեղական համայնքները ղեկավարում էին տեղի հայերի ընտրած թեմական (գավառական) ժողովները: Կահիրեում 1968թ.-ի դրությամբ թեմական ժողովում մեծամասնություն էին հակադաշնակցականները, իսկ Ալեքսանդրիայի թեմական ժողովում ստեղծվել էր կոալիցիա, որի մեջ մտնում էին թե՛ դաշնակցականները և թե՛ հակադաշնակցականները⁷¹²: Կահիրեի ու Ալեքսանդրիայի թեմական ժողովները հավասար ծայներով ընտրում էին համայնքի հոգևոր առաջնորդին: Ըստ Կոմիտեի տեղեկանքի՝ 1968թ.-ի տարածայնությունների պատճառով առաջնորդի ընտրությունը տեղի չէր ունենում, իսկ երկու քաղաքների համայնքները երբեմն հակադրվում էին իրար⁷¹³:

Մերձավոր Արևելքի հայ համայնքների մեջ Եգիպտոսի հայ համայնքը միակն էր, որտեղ մրցակցող երեք կուսակցությունները 1970-ական թթ.-ին հաճախ համագործակցում էին՝ ընդհանուր խնդիրների լուծման համար⁷¹⁴: Օրինակ, 1975թ.-ին թե՛ Կահիրեում, թե՛ Ալեքսանդրիայում թեմական պատգամավորական ընտրությունները տեղի ունեցան հենց համագործակցության ոգով կազմված խառը ցանկերով: Այդ մասին մեծ ոգևորությամբ Մայր աթոռին գրություն են հղել եգիպտահայոց առաջնորդական տեղապահ տ. Ներսես ծ. վրդ. Բապուճյանը⁷¹⁵:

Եգիպտահայերի մոտ 70 տոկոսը արհեստավորներ էին, մեծ էր նաև առևտրականների թիվը: Կային նաև խոշոր ձեռնարկատերեր, իսկ մնացյալը մտավորականներ էին⁷¹⁶:

Բացի ՀՅԴ-ից, 1960-ական թթ.-ի սկզբին եգիպտահայ համայնքում մեծ դերակատարություն ուներ ՌԱԿ-ը, որի կազմում կային խոշոր ձեռնարկատերեր, արդյունաբերողներ, բանկիրներ ու մտավորականներ: Ռամկավարների ու Հայկական բարեգործական ընդհանուր միության հարաբերությունները դաշնակցային էին⁷¹⁷:

Եգիպտոսում հրատարակվում էին հայկական «Արև» (Ռամկավար-ազատական կուսակցություն), «Հուսաբեր» (Հայ յեղափոխական դաշնակցություն), «Ջահակիր» (Սոցիալ-դեմոկրատ հնչակյան կուսակցություն), «Սավառնակ», «Տեղեկատու» թերթերը⁷¹⁸: 1968թ.-ի դրությամբ Կահիրեում գործում էր հայկական ռադիոժամ⁷¹⁹:

Կոմիտեի գործունեության սկզբնական շրջանում Եգիպտահայ համայնքում գործում էին նաև տարաբնույթ միություններ, որոնց մեջ հատկապես աչքի էին ընկնում ՀԲԸՄ-ն (ուներ մասնաճյուղեր Կահիրեում ու Ալեքսանդրիայում), միության մարզական-երիտասարդական կառույցները Հելիոպոլիսում և Ալեքսանդրիայում, Հայ գեղարվեստասիրաց միությունը (Կահիրե), Հայ ազգային հիմնադրամը

⁷¹¹ Տե՛ս նաև **Ալպոյաճեան Ա.**, Արաբական Միացեալ Հանրապետութեան Եգիպտոսի նահանգը և հայերը (սկիզբէն մինչեւ մեր օրերը), Գահիրե, 1960, էջ 302-313:

⁷¹² Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 875, ց. 2, գ. 622, թ. 5:

⁷¹³ Տե՛ս Նույն տեղում, թ. 6:

⁷¹⁴ Տե՛ս **Խաչատրյան Ա.**, Եգիպտահայ համայնքը 1970-1981 թվականներին, «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», 2008, թիվ 3, էջ 54: Տե՛ս նաև «Պայքար», 06.01.1979, «Արև», 07.11.1979:

⁷¹⁵ «Թեմական պատգամավորական ընտրություններ եգիպտահայ տիրախնամ թեմում», «Էջմիածին» պաշտօնական ամսագիր Հայրապետական Աթոռոյ Ս. Էջմիածնի, 1976, թիվ ԼԳ (Ա), էջ 52-53:

⁷¹⁶ Տե՛ս **Թոփուզյան Հ.**, Եգիպտոսի հայկական գաղութի պատմություն (1805-1952), Ե., 1978, էջ 238:

⁷¹⁷ Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 326, ց. 1, գ. 287, թ. 14-15:

⁷¹⁸ Տե՛ս Նույն տեղում, ֆ. 875, ց. 2, գ. 622, էջ 3:

⁷¹⁹ Տե՛ս Նույն տեղում, գ. 26, թ. 47-51:

(Յեյիոպոլիս), Զայ մշակույթի բարեկամների մարմինը (Կահիրե), Զամազգային հայ կրթական և մշակութային միությունը (Կահիրե), Զայկական մարմնակրթական ընդհանուր միության «Արարատ» ակումբը (Կահիրե) և այլն⁷²⁰:

Թեև 1949-1952թթ.-ին եգիպտոսում գործում էր 12 հայկական դպրոց ու վարժարան⁷²¹, սակայն արդեն 1960-1970-ական թթ.-ին այդ թիվը նվազեց: 1968թ.-ի դրությամբ Զամայնքում գործում էր երեք վարժարան: Կահիրեի Գալուստյան ազգային վարժարանում սովորում էր 300 երեխա⁷²²: Կահիրեում գործում էր նաև Նուպարյան ազգային վարժարանը, որտեղ ուսանում էին 150 աշակերտներ: Այն ուներ նաև կիրակնօրյա բաժին: Ալեքսանդրիայում եկեղեցուն կից գործում էր Պողոսյան ազգային վարժարանը՝ 150 աշակերտներով: Վարժարաններում դասընթացները կազմակերպվում էին պետական ծրագրով, բայց ազատ ուսուցանվում էին հայագիտական առարկաները: Երեք վարժարաններին կից գործում էին մանկապարտեզներ⁷²³:

Փաստորեն եգիպտահայ համայնքը առնչվում էր մեծ խոչընդոտների, որի պատճառով էլ հայրենիքի հետ կապերը մեծապես կարևորվում էին: Այդ ամենը հաշվի էր առնում Կոմիտեն համայնքի հետ հարաբերությունները կառուցելիս:

Եգիպտահայեր ու խորհրդային Զայաստանը: Զայրենիք-սփյուռք կապերի զարգացումը 1960-ական թթ.-ին օրակարգային էր սփյուռքում և, մասնավորապես, եգիպտահայ համայնքում: Եգիպտոսի «Արև» օրաթերթի խմբագիրը 1965թ.-ին առաջարկում էր ԶԽՍՀ ղեկավարությանը՝ արտագաղթը կանխելու նպատակով հայրենիքից հաճախակի գործուղել մշակութային գործիչների խմբեր, ինչը հայրենիքի հետ կապերի սերտացման ֆոնին կարող էր նպաստել արտագաղթի դադարեցմանը⁷²⁴: Կոմիտեն ևս դրոշել էր սերտացնել կապերը եգիպտահայ համայնքի հետ՝ արտագաղթի պատճառով⁷²⁵: Ընդհանրապես, դիմակայած դժվարությունների պատճառով և Կոմիտեի իրականացրած աշխատանքների շնորհիվ եգիպտահայերի շրջանում տարածվել էր այն կարծիքը, որ հայրենիքի հետ կապերը սփյուռքի գոյատևման հիմնական գրավականն են, և կապի խզումը կարող է բերել կորստի ու անհետացման⁷²⁶:

Կոմիտեն արձագանքեց եգիպտահայերի խնդրանքին նաև այն պատճառով, որ դա բխում էր իր գործառույթներից: 1964-1985թթ.-ին ԶԽՍՀ-ից եգիպտոս են մեկնել գրողների, գիտնականների, հասարակական-քաղաքական գործիչների, լրագրողների խմբեր⁷²⁷: Կոմիտեն համայնքներ էր ուղարկում նաև մասնագիտական տուրիստական խմբեր, որոնք եղել են եգիպտոսում⁷²⁸:

1965թ.-ի հունվարին եգիպտոս՝ Կահիրե ժամանեց Ամենայն հայոց կաթողիկոս Վազգեն Ա-ն: Օղանավակայանում վեհափառին դիմավորելու էին եկել եգիպտոսի հայ համայնքի գրեթե բոլոր կազմակերպությունների ներկայացուցիչները՝ առանց «առաջադիմականների» ու «հետադիմականների» բաժանման: Զամայնքի հետ

⁷²⁰ Տե՛ս նույն տեղում, գ. 622, էջ 3-4:

⁷²¹ Տե՛ս «Ձարթոնք», 05.09.1952: Տե՛ս նաև **Թոփուզյան Զ.**, նշվ. աշխ., էջ 275-276:

⁷²² Զետաբեքիր Է, որ Կոմիտեի ավելի վաղ թվագրվող տեղեկանքներից մեկում նշվում էր, որ վարժարանում կային 800 աշակերտներ: Տե՛ս ԶԱԱ, ֆ. 875, ց. 1, գ. 41, թ. 37:

⁷²³ Տե՛ս ԶԱԱ, ֆ. 875, ց. 2, գ. 622, էջ 2-3:

⁷²⁴ Տե՛ս **Խաչատրյան Ա.**, 1952 թվականի հուլիսի 23-ի եգիպտական հեղափոխությունը և հայերը, «Կանթեղ» գիտական հոդվածների ժողովածու, 2008, թիվ 3, էջ 115:

⁷²⁵ Տե՛ս ԶԱԱ, ֆ. 875, ց. 1, գ. 25, թ. 2:

⁷²⁶ Տե՛ս «Զահակիր», 04.05.1972: Տե՛ս նաև **Խաչատրյան Ա.**, եգիպտահայ համայնքը 1970-1981 թվականներին, էջ 52:

⁷²⁷ Տե՛ս **Սելիքսեթյան Զ.**, Զայրենիք-Սփյուռք առնչությունները և հայրենադարձությունը (1920-1980 թթ.), Ե., 1985, էջ 420:

⁷²⁸ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 389:

հանդիպմանը Վազգեն Ա-ն խոսեց միասնականության մասին, որին պետք էր ձգտել ամբողջ սփյուռքում: Նա մի շարք հանդիպումներ ունեցավ եգիպտահայերի հետ, որից հետո մեկնեց Եթովպիա⁷²⁹:

Եգիպտոսից, ինչպես և մյուս համայնքներից հայրենիք էին հրավիրվում ներկայացուցիչներ՝ հորեյանական կարևոր միջոցառումներին մասնակցելու համար: Օրինակ, 1965թ.-ի Մեծ եղեռնի 50-ամյակի միջոցառումներին մասնակցելու համար սփյուռքի տարբեր համայնքներից հրավիրում էին ներկայացուցիչներ, որոնց թվում հրավիրվեց մեկ գործիչ՝ Նաև Եգիպտահայ համայնքից⁷³⁰: 1970թ.-ին նույնպես Հայաստանի խորհրդայնացման 50-ամյակի առթիվ ՀԽՍՀ-ն հրավիրվել մշակութային գործիչներ Եգիպտոսից⁷³¹:

Եգիպտոսի տարբեր հայկական կազմակերպություններ այս կամ այն հորեյանը նշելու համար, որպես կանոն, դիմում էին Կոմիտեին՝ հայրենիքից մշակութային գործիչներ ուղարկելու խնդրանքով: Օրինակ, 1965թ.-ին ստացվեց եգիպտահայ «Արև» օրաթերթի խմբագրության գրությունը՝ թերթի հիմնադրման 50-ամյակին Եգիպտոս գործուղելու բանաստեղծ Գևորգ Էմինին, ասմունքի վարպետ Սուրեն Քոչարյանին, «Սովետական Հայաստան» ամսագրի խմբագիր Աշոտ Թադևոսյանին, ինչպես նաև բանաստեղծ Վահագն Դավթյանին, որ 1967-1981թթ.-ին եղել է Կոմիտեի նախագահի տեղակալը⁷³²: Սակայն գործուղումը չիրականացավ, և միջոցառումն այդ պատճառով հետաձգվեց⁷³³: Բայց 1965թ.-ին հաջողվել է Եգիպտոս ուղարկվել Հայաստանի արվեստի շրջիկ ցուցահանդեսներ⁷³⁴:

1965թ.-ին սփյուռքահայ տարբեր գործիչների հետ Կահիրեից Երևան էր հրավիրվել նաև եգիպտահայ ծաղրանկարիչ Ալեքսանդր Սարուխանը⁷³⁵, ինչպես նաև Սիմոն Սամսոնյանը⁷³⁶:

Որոշ ժամանակ անց ՀԽՍՀ-ում կազմակերպվել է Սիրիայի, Լիբանանի ու Եգիպտոսի 14 հայ նկարիչների ցուցահանդես⁷³⁷:

Արդեն 1966թ.-ին Կոմիտեն առաջարկում էր ՀԿԿ կենտկոմի առաջին քարտուղարին՝ Եգիպտոս գործուղել գրողների խումբ⁷³⁸, սակայն առաջարկն իրականացնել չհաջողվեց Մերձավոր Արևելքում սրված իրավիճակի պատճառով:

Կոմիտեի՝ 1967-68 թթ.-ի հրավերների ու գործուղումների ծրագրով նախատեսվում էր 1967թ.-ին հայրենիք հրավիրել 10 մշակութային գործիչների Լիբանանի, Սիրիայի, Եգիպտոսի ու Հորդանանի հայ համայնքներից: Փոխադարձաբար այդ համայնքների հայկական դպրոցներին մեթոդական օգնություն ցույց տալու նպատակով գործուղելու էին լուսավորության մինիստրության աշխատողների և ուսուցիչների 10 հոգուց բաղկացած խումբ, 10 լրագրող, ինչպես նաև համապատասխան մասնագետներ՝ «Ֆոլկլորային նյութեր և չթացող բարբառների նմուշներ» հավաքագրելու նպատակով⁷³⁹:

⁷²⁹ «Վեհափառ Հայրապետը Եգիպտոսում», «Էջմիածին» պաշտոնական ամսագիր Հայրապետական Աթոռոյ Ս. Էջմիածնի, 1965, թիվ ԻԲ (Ե-2-Ե), էջ 30-38:

⁷³⁰ Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 875, ց. 4, գ. 40, թ. 2:

⁷³¹ Տե՛ս **Մեղիքսության Հ.**, նշվ. աշխ., էջ 387:

⁷³² Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 875, ց. 4, գ. 25, թ. 6:

⁷³³ Տե՛ս նույն տեղում, թ. 35-36:

⁷³⁴ Տե՛ս նույն տեղում, գ. 4, թ. 5:

⁷³⁵ Տե՛ս նույն տեղում, գ. 1, գ. 25, թ. 40:

⁷³⁶ Տե՛ս **Մեղիքսության Հ.**, նշվ. աշխ., էջ 416:

⁷³⁷ Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 875, ց. 2, գ. 43, թ. 16-17:

⁷³⁸ Տե՛ս նույն տեղում, գ. 2, գ. 5, թ. 7ա:

⁷³⁹ Տե՛ս նույն տեղում, գ. 14:

1968թ.-ին Երևանում կազմակերպված «Հայ ժողովրդի վերածնունդը» անունով ցուցահանդեսին մասնակցության համար Եգիպտոսից ուղարկվեցին հայ նկարիչների ու քանդակագործների ստեղծագործություններ⁷⁴⁰:

1969թ.-ին Մերձավոր Արևելքի հայկական «առաջադիմական» կազմակերպությունների հրավերով Սիրիա, Լիբանան, Եգիպտոս ու Իրաք են գործուղվել հինգ հոգուց բաղկացած թումանյանագետ դասախոսներ⁷⁴¹:

Եգիպտահայ համայնքը գտնվում էր ՀԽՍՀ-ի բարձր պետական պաշտոնյաների ուղղակի ուշադրության կենտրոնում: 1970թ.-ին Լիբանանի, Սիրիայի ու Եգիպտոսի հայկական համայնքներում մեկական շաբաթ անցկացրեց Վ.Համազասպյանը՝ հանդիպումներ ունենալով մտավորականության, հասարակական գործիչների, երիտասարդության հետ⁷⁴²: 1972թ.-ին Եգիպտոս մեկնեց և Կահիրեում կանգ առավ ՀԽՍՀ կոմկուսի կենտկոմի առաջին քարտուղար Ա. Քոչինյանը⁷⁴³, իսկ 1975թ.-ին Ալեքսանդրիա ժամանեց ՀԽՍՀ լուսավորության մինիստր Ս.Հախումյանը, որը բազմաթիվ հանդիպումներ ունեցավ համայնքում⁷⁴⁴:

Այդ ամենի արդյունքում 1970-ական թթ.-ին Եգիպտահայ մամուլում զգալի տեղ էր հատկացվում հայրենիքի հետ կապերին, հայրենիք այցելություններին, հայրենիքում ուսանելու խրախուսմանը⁷⁴⁵:

Հայրենիք եկող Եգիպտահայերի թիվը գնալով աճում էր: 1983թ.-ին ՀԽՍՀ այցելեցին 180 Եգիպտահայ ուխտավորներ, որոնց Մայր Աթոռում ընդունեց Ամենայն հայոց կաթողիկոս Վազգեն Ա-ն⁷⁴⁶:

1980թ.-ից սկսած Եգիպտահայ համայնքի ներկայացուցիչները մասնակցել են հայրենիքում Կոմիտեի կողմից կազմակերպվող տարաբնույթ համահայկական համաժողովների, որոնցից ամենակարևորը 1980թ.-ի Նոյեմբերի 24-27-ը Կոմիտեի Նախաձեռնությամբ և «Վերածնված հայրենիքը և սփյուռքը, պայքար հանուն խաղաղության և առաջադիմության» Նշանաբանով Երևանում տեղի ունեցած սփյուռքահայ համայնքների ներկայացուցիչների առաջին համահայկական հավաք-համաժողովն էր, որին մասնակցում էին 100-ից ավելի ներկայացուցիչներ բոլոր սփյուռքահայ համայնքներից, ինչպես նաև տարբեր բնագավառների խորհրդահայ գործիչներ⁷⁴⁷:

Եգիպտահայ համայնքի ներկայացուցիչները մասնակցել են Երևանում Կոմիտեի կազմակերպած արտասահմանյան լրատվամիջոցների խմբագիրների (1981թ.), սփյուռքահայ գրողների ու ժուռնալիստների (1983 թ.) և սփյուռքահայ մշակութային միությունների ղեկավարների (1984թ.) հավաքներին, սփյուռքահայ ռադիո-հեռուստաժամերի ներկայացուցիչների ու մամուլի խմբագիրների խորհրդակցությանը (1985թ.) ինչպես նաև սփյուռքահայ կազմակերպությունների գեղարվեստական խմբերի փառատոնին (1985թ.)⁷⁴⁸:

⁷⁴⁰ Տե՛ս Նույն տեղում, գ. 555, թ. 33:

⁷⁴¹ Տե՛ս Նույն տեղում, գ. 4, գ. 20, թ. 6:

⁷⁴² Տե՛ս «Հայրենիքի ծայն», 17.02.1971, թիվ 7, էջ 3, 6:

⁷⁴³ Տե՛ս «Ձահակիր», 13.01.1972:

⁷⁴⁴ Տե՛ս «Յուսաբեր», 13.03.1975:

⁷⁴⁵ Տե՛ս «Արես», 15.01.1971: Տե՛ս նաև **Խաչատրյան Ա.**, Եգիպտահայ համայնքը 1970-1981 թվականներին, թիվ 3, էջ 50:

⁷⁴⁶ «Եգիպտահայ ուխտավորների խումբը Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում», «Էջմիածին» պաշտոնական ամսագիր Հայրապետական Աթոռոյ Ս. Էջմիածնի, 1983, թիվ Խ (Թ-Ժ), էջ 101-102:

⁷⁴⁷ Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 875, գ. 8, գ. 9; գ. 40, թ. 1-2: Տե՛ս նաև «Սովետական-Հայաստան», 1980, թիվ 12, էջ 7-21:

⁷⁴⁸ Տե՛ս Նույն տեղում, գ. 14, գ. 8, թ. 1-5: Տե՛ս նաև գ. 16, գ. 11; գ., 13, գ. 215, թ. 18-24:

Կոմիտեն, եգիպտահայ երիտասարդությունը և ուսուցիչների վերապատրաստումը Խորհրդային Հայաստանում: Կոմիտեի գործունեությունը ուղղված էր հատկապես երիտասարդությանը, քանի որ նրանք էին սփյուռքի ապագան, և անհրաժեշտ էր հայապահպանության ծրագրերի մեջ ներառել հենց նրանց: Եգիպտոսի Հայ գեղարվեստասիրաց միության ղեկավարներից Ալիս Դեպոյանը գրում էր, որ իրենք գնահատում են Կոմիտեի ջանքերը հայրենիքի ու սփյուռքի միջև կապերը սերտացնելու, սփյուռքահայ երիտասարդների մեջ հայրենասիրություն սերմանելու հարցերում: Եգիպտահայերը Կոմիտեի գործին տալիս էին կենսական նշանակություն⁷⁴⁹: «Արև» օրաթերթն էլ խմբագրականում գրում էր, որ հայրենիքից օտարանալը սփյուռքին կհասցնի կործանման, իսկ հայրենասիրությունն իրական չի լինի առանց հայրենիքի «շոշափելի» ներկայություն⁷⁵⁰:

Եգիպտոսից ևս, ինչպես մյուս համայնքներից, ամեն տարի ՀԽՍՀ են հրավիրվել երեխաներ՝ հայրենիքում հանգիստն անցկացնելու, երիտասարդներ՝ ՀԽՍՀ բուհերում ուսանելու, ուսուցիչներ՝ վերապատրաստման համար:

Սակայն Կոմիտեի գործունեության շրջանում եգիպտահայ երիտասարդների ուղևորությունները ՀԽՍՀ հաճախ չէին ստացվում արաբա-իսրայելյան պատերազմում Եգիպտոսի մշտական մասնակցության պատճառով:

1964թ.-ին Կոմիտեն Եգիպտոսից հրավիրեց 5 երեխաների՝ հանգիստը պիոներական ճամբարում անցկացնելու համար, բայց նրանք չկարողացան գալ՝ իշխանությունների ստեղծած խոչընդոտների պատճառով⁷⁵¹:

1965թ.-ին եգիպտահայ համայնքից հայրենիքում հանգիստ անցկացնելու ու վերապատրաստվելու համար Կոմիտեն հրավիրել է համապատասխանաբար 5 երեխա⁷⁵² և 1 ուսուցիչ⁷⁵³:

Ընդհանրապես, Եգիպտոսից ՀԽՍՀ-ում հանգիստն անցկացնելու համար երիտասարդները հայրենիք են եկել հիմնականում Մերձավոր Արևելքում տարածաշրջանային մեծ պատերազմներից հետո՝ սկսած 1970-ական թթ. կեսերից. 5-ական երեխա՝ 1977 և 1979 թթ.-ին, 4 երեխա՝ 1980 թ.-ին, 3 երեխա՝ 1981թ.-ին, 2 երեխա՝ 1982թ.-ին, 3 երեխա (սախատեսված 2-ի փոխարեն)՝ 1983 թ.-ին, 3 երեխա՝ 1984 թ.-ին:

Ավելի քիչ էր ՀԽՍՀ-ում եգիպտահայ ուսանողների թիվը: Ըստ արխիվային փաստաթղթերի՝ 1964-1985թթ. Եգիպտոսից ՀԽՍՀ-ի բուհեր են ընդունվել մեկական երիտասարդներ 1966թ.-ին, 1968-1972թթ.-ին, 1975-1976 թթ.-ին և 1981թ.-ին:

Միևնույն ժամանակ ՀԽՍՀ-ում վերապատրաստում են անցել եգիպտահայ 15 ուսուցիչներ, որից 1-ը՝ 1965 թ.-ին, 1-ը՝ 1967թ.-ին, 2-ը՝ 1972 թ.-ին⁷⁵⁴, 1-ը՝ 1974 թ.-ին, 2-ը (սախատեսված 1-ի փոխարեն)՝ 1975 թ.-ին, 1-ը՝ 1976թ.-ին, 2-ը՝ 1977թ.-ին, 1-ը՝ 1979թ.-ին, 1-ը՝ 1980 թ.-ին, 3-ը՝ 1981թ.-ին, 2-ը՝ 1982թ.-ին, 1-ը՝ 1983թ.-ին, 1-ը՝ 1984թ.-ին:

Այդ ժամանակ ՀԽՍՀ-ում թեկնածուական ատենախոսություններ են պաշտպանել հալեպահայ բժիշկ Ռ. Ճեպեճյանը, Բեյրութի Հայկազյան քոլեջի հայագիտության ամբիոնի վարիչ Ե.Զասունին, Կահիրեի «Արև» օրաթերթի խմբագիր

⁷⁴⁹ Տե՛ս «Սովետական Հայաստան», 1976, թիվ 10, էջ 27:

⁷⁵⁰ Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 875, ց. 4, գ. 52, թ. 22:

⁷⁵¹ Տե՛ս Լույս տեղում, գ. 1, գ. 3, թ. 32-39:

⁷⁵² Տե՛ս Լույս տեղում, գ. 25, թ. 13-14:

⁷⁵³ Տե՛ս Լույս տեղում, թ. 22:

⁷⁵⁴ Տե՛ս Լույս տեղում, գ.6, գ. 3, թ. 3: Վերապատրաստման դասընթացից վերադառնալուց հետո Կահիրեի «Կոկանյան» սրահում ծրագրի մասնակիցներ Վարդուհի Թորիկյանը և Այծեմսիկ Բոյաջյանը ներկայացրին իրենց տպավորությունները Խորհրդային Հայաստանի մասին:

Ա.Յափուճյանը, Բեյրութի «Կանչ» շաբաթաթերթի խմբագրակազմի անդամ Մ.Գուլշակճյանը և ուրիշ գործիչներ⁷⁵⁵:

Փոխադարձ առաքումներ: Ինչպես նշեցինք, Կոմիտեն նպատակ ուներ նաև սփյուռքահայերին ծանոթացնելու հայրենիքի ձեռքբերումներին՝ ՀԽՍՀ թերթերին ու պարբերականներին՝ բացելով բաժանորդագրություններ: Այլ պարբերականների շարքում Կոմիտեն պարբերաբար եզիպտոսի հայ համայնքին էր ուղարկում իր պաշտոնաթերթերը: Մասնավորապես «Հայրենիքի ծայր» այնքան կարևոր էր համայնքի համար, որ «Արև»-ի խմբագիր Է. Կատալոզյանը գրում էր, թե սփյուռքահայությունը ծարավի է այդ ամսագրին, որը ոգևորում է նրանց սրտերը⁷⁵⁶:

Սփյուռքում ծուլման դեմ պայքարը խորհրդահայ հասարակությանը ներկայացնելու հեռանկարով քննարկվում էին նաև 1964թ.-ից սկսած եզիպտահայ «Արև» թերթի տպաքանակի ավելացման և ՀԽՍՀ-ում որոշակի քանակի սպառման հարցերը⁷⁵⁷:

Եզիպտոսի հայկական վարժարաններից մեկին 1965թ.-ին բաժին հասավ մերձավորարևելյան հայ համայնքների համար նախատեսված ֆիզիկայի լաբորատոր սարքավորումների կոմպլեկտ⁷⁵⁸: Հետո Կոմիտեն առաջարկեց ՀԽՍՀ մինիստրների խորհրդի նախագահին Կահիրեի Գալստյան վարժարանին ևս ուղարկել նման սարքավորումներ⁷⁵⁹: Հետաքրքիր է, որ եզիպտահայ վարժարաններում մեծ պահանջարկ ունեին բնագիտական լաբորատորիաները:

Եզիպտահայ համայնքի ներկայացուցիչները այդ ժամանակ դիմում էին Կոմիտեին, որ այն կազմակերպի նշանավոր հայ գործիչների արխիվների կամ աճյունների տեղափոխությունը հայրենիք: 1964թ.-ին Կոմիտեն առաջարկ ստացավ եզիպտոսից ՀԽՍՀ փոխադրելու նշանավոր հայագետ Արշակ Ալպոյաճյանի (1879-1962) արխիվը⁷⁶⁰, որը տեղ հասավ երկու տարի անց միայն⁷⁶¹:

1975թ.-ին Վ.Համազասպյանը դիմեց ՀԿԿ կենտկոմին եզիպտահայ անվանի նկարիչ Օ. Ավետիսյանի կտակի համաձայն նրա գործերն ու արխիվը հայրենիք փոխադրելու հարցով: Նա հայտնում էր, թե սփյուռքահայ Պ.Վրթանեսյանը հանձն է առել տեղափոխությունը, ուրեմն անհրաժեշտ էր նրան 10 օրով հրավիրել Երևան⁷⁶²: Բայց այդ ծրագիրը իրականություն չդարձավ:

1968թ.-ին եզիպտահայ «Սավառնակ» թերթը մի բաց նամակ տպագրեց⁷⁶³՝ ուղղված ՀԽՍՀ ղեկավարությանը, որում կոչ էր անում հայրենիք տեղափոխել Արփիար Արփիարյանի, Երվանդ Օտյանի, Վահան Թեքեյանի, դերասանուհի Սիրանուշի (Մեհրյուբե Գանթարճյան) և ազգային հերոս Անդրանիկի աճյունները՝ հայրենիքի «հմայքը սփյուռքում մեծացնելու» համար⁷⁶⁴: Վ.Համազասպյանը, այդ մասին հայտնելով ՀԽՍՀ մինիստրների խորհրդի նախագահ Բ.Մուրադյանին, առաջարկում էր կարգադրություն անել տեղափոխությունն իրականացնելու համար⁷⁶⁵: Սիրանուշի աճյունը Կահիրեից հայրենիք տեղափոխելու համար Կոմիտեին մեկ անգամ էլ գրեցին եզիպտոսի հայկական մշակութային կազմակերպությունները: Վ.Համազասպյանը այդ

⁷⁵⁵ Տե՛ս «Հայրենիքի ծայր», 27.10.1982, թիվ 44:

⁷⁵⁶ Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 875, ց. 4, գ. 5, թ. 13:

⁷⁵⁷ Տե՛ս Նույն տեղում, գ. 3, թ. 87:

⁷⁵⁸ Տե՛ս Նույն տեղում, գ. 6, թ. 4:

⁷⁵⁹ Տե՛ս Նույն տեղում, գ. 2, գ. 9, թ. 6-7:

⁷⁶⁰ Տե՛ս Նույն տեղում, գ. 1, գ. 3, թ. 73:

⁷⁶¹ Տե՛ս Նույն տեղում, թ. 10:

⁷⁶² Տե՛ս Նույն տեղում, գ. 6, գ. 12, թ. 5:

⁷⁶³ Տե՛ս «Սավառնակ», 31.09.1968:

⁷⁶⁴ Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 875, ց. 2, գ. 39, թ. 1:

⁷⁶⁵ Տե՛ս Նույն տեղում:

անգամ ինդրանքը փոխանցեց ՀԿԿ կենտկոմի առաջին քարտուղար Ա.Քոչինյանին⁷⁶⁶, բայց անհետևանք:

Եգիպտահայերի հայրենադարձությունը 1964-1982թթ.-ին: Կոմիտեն աջակցում էր սփյուռքահայերի հայրենադարձությանը տարբեր ձևերով, օրինակ՝ հայրենադարձության գործընթացին սփյուռքահայերին ծանոթացնելով, հայրենադարձվել ցանկացողներին տեղեկություններ տրամադրելով և այլն: Եգիպտահայերի մի մեծ թվաքանակ Կոմիտեի աջակցությամբ հայրենադարձվել էր ՀԽՍՀ 1962-1982թթ.-ին: Ընդհանուր առմամբ այդ ժամանակ ՀԽՍՀ Եգիպտոսից տեղափոխվել է 275 հայ ընտանիք կամ 727 մարդ⁷⁶⁷:

1960թ.-ին հիշյալ օրենքից հետո Վազգեն Ա կաթողիկոսին Եգիպտոսի հայոց թեմի առաջնորդ Մ. արք. Սիրունյանի գրած նամակից պարզվում է, որ Եգիպտոսից մոտ երկու հազար հայի անհապաղ պետք էր հայրենադարձել, այլապես նրանք կարող են մեկնել այլ երկրներ: Իսկ հայրենադարձելու համար պետք էր ավելի մեծ քանակություն⁷⁶⁸: Նման պայմաններում ՀԽՍՀ մինիստրների խորհուրդը նախատեսեց 1962-1965թթ.-ին հայրենադարձել 8 հազար հայ Եգիպտոսից⁷⁶⁹:

1964թ.-ին Եգիպտոսից հայրենադարձվեց 58 ընտանիք (139 մարդ), որը այդ տարվա բոլոր երկրներից հայրենադարձվածների մեջ առաջին ցուցանիշն էր⁷⁷⁰: Հետագա տարիներին եգիպտահայերի հայրենադարձությունը հետևյալ պատկերն ուներ. 1965թ.-ին Եգիպտոսից հայրենադարձվեց 40 ընտանիք (108 մարդ)⁷⁷¹, 1966 թ.-ին՝ մեկ ընտանիք (3 մարդ)⁷⁷², իսկ 1967թ.-ին, երբ տեղի ունեցավ հերթական արաբա-իսրայելյան պատերազմը, Եգիպտոսից հայրենադարձություն տեղի չունեցավ: Փաստորեն, 1962-1967թթ.-ին Եգիպտոսից հայրենադարձվեց միայն 708 հայ: Եվս 19 եգիպտահայ ՀԽՍՀ եկավ մինչև 1982թ.-ը⁷⁷³: Հայրենադարձվողները հիմնականում քաղաքացիություն չունեցող եգիպտահայեր էին⁷⁷⁴:

Փաստորեն, 1964-1985թթ.-ին Կոմիտեն, չնայած մեծ դժվարություններին, եգիպտահայության հետ հաստատեց ամուր ու կայուն փոխհարաբերություններ, որի շնորհիվ եգիպտահայերը կապվեցին հայրենիքին և նրանց մեջ ամրապնդվեց ՀԽՍՀ-ի օգնությամբ սեփական ինդիվիդները լուծելու գաղափարը: Բացի Կոմիտեի ղեկավարությունից՝ եգիպտահայ համայնք այցելեցին նաև ՀԽՍՀ-ի բարձր պետական պաշտոնյաներ, իսկ մշտական մշակութային կապը նպաստեց հայապահպանությանը եգիպտահայության մեջ:

⁷⁶⁶ Տե՛ս Լույս տեղում, գ. 26, թ. 61:

⁷⁶⁷ Տե՛ս **Մեխբության Հ.**, նշվ. աշխ., էջ 299:

⁷⁶⁸ Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 326, ց. 2, գ. 32, թ. 1-4:

⁷⁶⁹ Տե՛ս Լույս տեղում, ֆ. 362, ց. 10, գ. 61, թ. 2-3:

⁷⁷⁰ Տե՛ս Լույս տեղում, գ. 25, թ. 34:

⁷⁷¹ Տե՛ս Լույս տեղում, գ. 23, թ. 37:

⁷⁷² Տե՛ս Լույս տեղում, ց. 10, գ. 29, թ. 22-23:

⁷⁷³ Տե՛ս **Մեխբության Հ.**, նշվ. աշխ., էջ 293-299:

⁷⁷⁴ Տե՛ս «Ձահակիր», 22.07.1865

THE COMMITTEE FOR CULTURAL RELATIONS WITH ARMENIANS OF THE DIASPORA AND THE ARMENIAN COMMUNITY OF EGYPT IN 1964-1985

MELIK HOVSEPYAN

*Yerevan State University, PhD Student at the Department of
Diaspora Studies of Faculty of History,
Yerevan, Republic of Armenia*

The aim of the article is to research the cooperation between the Committee on Cultural Relations with the Diaspora Armenians and the Armenian community of Egypt in 1964-1985. The task is to discover and present the entire field of cooperation between the Committee and the Armenian community of Egypt.

The historical-critical method is the main method of the research. It was used to extract reliable information from sources (archival materials), reconstruct historical facts and events.

Different directions of cooperation and the achieved results are presented. Based on the archive documents, the situation in the community, the difficulties and the steps taken by the Committee to overcome the problems are presented. It is proved that the Armenian community of Egypt was in the center of the Soviet Armenia leaders' attention, as a result of which its representatives visited the Armenian communities of Cairo and Alexandria. It is stated also the fact that the Committee's activities have contributed significantly to the solution of different problems of the Armenian community of Egypt (preservation of the Armenian identity, repatriation, etc.).

Key words: *Armenian community of Egypt, Committee, program, Armenians of the Diaspora, organization, figure, visit, cooperation, meeting, forum, conference.*

КОМИТЕТ ПО КУЛЬТУРНЫМ СВЯЗЯМ С АРМЯНАМИ ДИАСПОРЫ И АРМЯНСКАЯ ОБЩИНА ЕГИПТА В 1964-1985 ГОДАХ

МЕЛИК ОВСЕПЯН

*аспирант кафедры диаспороведения исторического факультета
Ереванского государственного университета,
г.Ереван, Республика Армения*

Целью статьи является исследование сотрудничества между Комитетом по культурным связям с армянами диаспоры и армянской общиной Египта в 1964-1985 годы. Поставлена задача раскрыть и представить всю сферу сотрудничества между Комитетом и армянской общиной Египта.

Историко-критический метод является основным методом исследования. Он использовался для извлечения достоверной информации из источников (архивных материалов), реконструкции исторических фактов и событий.

Представлены различные направления сотрудничества и достигнутые результаты. На основе архивных документов представлены положение в общине, трудности, а также шаги, предпринятые Комитетом для преодоления проблем. Доказано, что армянская община Египта находилась в центре внимания руководителей Советской Армении, в результате чего ее представители посетили армянские общины Каира и Александрии. Доказывается также тот факт, что деятельность Комитета внесла существенный вклад в решение различных проблем армянской общины Египта (сохранение армянской идентичности, репатриация и т. д.).

Ключевые слова: *армянская община Египта, Комитет, программа, армяне диаспоры, организация, деятель, визит, сотрудничество, встреча, форум, конференция.*